

LIVONIJA REFORMĀCIJAS PRIEKŠVAKARĀ, GARĪGĀ UN LAICĪGĀ ATTIECĪBAS, MĒRĶI UN NOSKAŅOJUMI

Gvido Straube
gvido.straube@lu.lv

Atslēgas vārdi: Latvijas vēsture, Reformācija, Livonija, Rīga

Reformācija Livonijā ir notikums, kas Baltijas jūras krastos norisinājās vienlaicīgi ar Reformāciju vācu zemēs. Bieži pat uzsvērts, ka Rīga un Livonija pievienojās Martina Lutera (Martin Luther) ideju īstenošanai vienas no pirmajām un Rīga apsteidza lielu daļu vācu pilsētu. Tomēr ir jautājums — cik identī bija Livonijas un Rietumeiropas Reformāciju cēloņi. Šī raksta uzdevums ir analizēt situāciju Livonijā Reformācijas priekšvakarā un atrast apstākļus, notikumus un procesus, kas sekmēja šī reģiona pievienošanos Reformācijai.

Atbalstu Reformācijas idejām sekmēja vairāki apstākļi.

Livonijas iekšienē Reformācijas priekšvakarā bija skaidri iezīmējies konflikts starp konfederācijas lielākajām pilsētām (Rīga, Rēvele, Tērbata) un viņu feodālajiem senjoriem — Livonijas ordeni un Rīgas arhibīskapu un pārējiem bīskapiem. Rīga bija izveidojusies par vērā ņemamu tirdzniecības centru Baltijas jūras dienvidaustrumu daļā un apgrozīja milzīgus finanšu resursus. Tās dubultsenjori — Ordenis un Arhibīskaps labprāt ieguva labumu no pilsētas bagātības, bet paši nespēja sniegt efektīvu ieguldījumu tās attīstībā.

Livonijas konfederācijas varas un īpašumu struktūra bija sekmējusi tāda stāvokļa izveidi, ka zeme piederēja abiem feodālajiem senjoriem. 15. gadsimta otrajā pusē tas sāka kavēt muižu saimniecību rašanos un attīstību.

Bija mainījies ārpolitiskā situācija Livonijas pierobežā — tās kaimiņi bija kļuvuši stiprāki un Livonijas galvenais militārais spēks — Ordenis — tiem vairs nebija tik bīstams. Turklāt kaimiņu varas — Lietuva savienībā ar Poliju, Krievzeme un Zviedrija tiecās iegūt domnējošo lomu reģionā, un, arvien vairāk novājinoties, Livonija kļuva par iekārojamu mērķi viņu politisko ambīciju īstenošanai. Tas situāciju konfederācijas iekšienē padarīja vēl nedrošāku un varēja sekmēt Reformācijas veiksmīgu norisi.

Analīzē iegūts secinājums, ka Reformācija Livonijā bija pirmām kārtām pilsētu — un jo sevišķi Rīgas — mēģinājums mainīt varas sadalījumu sev par labu un atbrīvoties no abiem suverēniem — Livonijas ordeņa un Rīgas arhibīskapa.

Jaunajai muižniecībai bija svarīgi iegūt brīvību un zemi. Iepriekš minētās katoļu baznīcas institūcijas, kurām piederēja faktiski visa reģiona zeme un kas turēja tās kā savus vasaljus gan politiskā, gan finansiālā atkarībā, to traucēja.

Mūsdienās teju vai katrs kārtīgs Latvijas skolas bērns mācēs nosaukt Reformācijas cēloņus, un būs grūti atrast būtiskas atšķirības starp sarakstu, kurā uzskaitīti Reformācijas cēloņi Rietumeiropā, un sarakstu, kurā nosaukti tās cēloņi Livonijā. Tomēr mēģināšu pierādīt, ka savienojums "Reformācija un Livonija" atšķiras no savienojuma "Reformācija un Rietumeiropa".

Interese par Reformāciju Eiropā un Livonijā, tuvojoties šī notikuma lielajai gadskārtai, ir augusi, un tapuši vairāki tai veltīti pētījumi. Jau 2000. gadā vācu vēsturnieks Kristofs Šmits (*Christoph Schmidt*) laida klajā salīdzinošu pētījumu "Sēta uz klintīm" ar apakšvirsrakstu "Reformācija Polijā un Livonijā".¹ Līdz interesentiem nonākusi arī darba grupas četru burtņu sērija "Baltijas zemes Reformācijas un konfesionalizācijas laikā".² Pavisam nesen tika izdots rakstu krājums "Reformācija Ziemeļaustrumu Eiropā".³ Kā skaidri rāda nosaukumi, visos pētījumos uzmanība ir veltīta arī Reformācijai Livonijā.

Arī šī raksta uzdevums ir pievērsties Reformācijas notikumiem Livonijā. Vispirms jāsaprot, kas bija Livonija Reformācijas priekšvakarā, laikā pirms Andreass Knopkens (*Andreas Knöppen, Knöpke*) 1517. gadā ieradās Rīgā un uzsāka darbību Sv. Pētera baznīcā, kur jau strādāja viņa brālis.⁴

Saimnieciski šķiet, Livonija atradās krustcelēs. Muižas kā lauksaimniecības pamats atradās attīstības sākumstadijā, turklāt trūka nosacījumu, lai attīstība būtu augšupejoša. Galvenais šķērslis bija — izteikts brīvas zemes trūkums tādā izpratnē, ka muižniecībai gandrīz nebija pieejama zeme, kuru tā varētu iegūt privātīpašumā un rīkoties ar to pilnīgi brīvi, tai skaitā atstāt to mantojumā, pārdot, iekļāt. Zeme piederēja vai nu Ordenim, vai arhibīskapam, vai bīskapiem, respektīvi, baznīcas institūcijas bija absolūtas zemes īpašnieces Livonijā.⁵ Līdz ar to viduslaiku feodālā sistēma Livonijā — gan saimnieciskā, gan politiskā — stagnēja. Nopietnas krīzes pazīmes vēl nebija manāmas, bet jādodomā, agri

vai vēlū tādām bija jāparādās. Kā tagad zināms, drīzā Reformācija briestošo krīzi veiksmīgi atrisināja.

Tirdzniecības, jo īpaši tranzīttirdzniecības apjoms pakāpeniski pieauga, bet arī tā 15.–16. gadsimta mijā uzrādīja vājuma pazīmes. Rīga kā Baltijas jūras un Ziemeļeiropas reģiona spēcīgākā tirgotāju pilsēta regulāri konfliktēja Hanzas ietvaros, jo atrašanās šajā apvienībā sāka radīt vairāk problēmu nekā labuma — tā neļāva īstenot pilsētai izdevīgu tirdzniecības politiku.⁶ Arī pilsētas senjori — Rīgas arhibīskaps un Livonijas ordenis — nebija nekādi labie sabiedrotie cīņā par rīdzinieku interesēm, kaut arī ar prieku ņēma un tērēja pilsētas maksāto naudu.

Iekšpolitiskā situācija bija sarežģīta un drūma. Ilgstošā cīņa par noteicošo lomu konfederācijā, kā arī bagātā Rīgā cīņa starp Ordeni un Arhibīskapu iekšpolitisko situāciju padarīja tikai bezcerīgāku. 15. gadsimta 80.–90. gados Rīga atkārtoti mēģināja atbrīvoties no sava nozīmīgākā un ietekmīgākā feodālā senjora — Livonijas ordeņa. Pāvesta Siksta IV nevēlēšanās apstiprināt par jauno Rīgas arhibīskapu Simonu fon der Borhu (*Simon von der Borch, 1477–1492*) — Livonijas ordeņa mestra Bernta fon der Borha (*Bernd von der Borch*) tuvu radnieku, tādējādi respektējot Ordeņa vēlmi redzēt Rīgas arhibīskapa krēslā sev tikamu personu, deva zināmas cerības. Turklāt pāvesta ieceltais arhibīskaps Stefans Grūbe (*Stephan Grube*) bija solījis atbalstīt pilsētu cīņā pret Ordeni. Tomēr cerības bija diezgan vājas — Grūbe kavējās ierasties Rīgā, lai pildītu savus jaunus pienākumus, jo baidījās no Ordeņa, kas bija okupējis arhibīskapiju.⁷

Rīdziniekos cerības viesa starptautiskā situācija. Krievzeme bija pamazām atbrīvojusies no saspringtās situācijas Austrumos un arvien vairāk sāka pievērsties attiecību sakārtošanai Rietumu un Ziemeļrietumu virzienā, neļaujot Ordenim justies droši un bezrūpīgi.⁸

Ordenis bija nolēmis vispirms nokārtot attiecības ar dumpoties sadomājušo Rīgu un

rīdziniekiem un tam veltīja gan militāro spēku, gan diplomātiju un intrigas. Lai arī tika uzsākti priekšdarbi konflikta mierīgai noregulēšanai un šim mērķim bija paredzēts sanākt uz landtāgu 1482. gada septembrī, tomēr naidis bija tik liels, ka vardarbība no abām pusēm situāciju vēl vairāk sakāpināja — Ordeņa viri sagrāba un izlaupīja tirgotāju kuģus, rīdzinieki apšaudīja Ordeņa nocietinājumus, nodedzināja divas Ordenim piederošās dzirnavas — Smilšu dzirnavas un uz Olektes upes esošās, kā arī ordeņa muižiņu. Ordenis savukārt nodedzināja rīdzinieku eksportam paredzētos kokmateriālus. 1481. gada otrajā pusē starp rīdziniekiem un Ordeni sākās artilērijas apšaušana. Tā kā 1482. gada landtāgs nenesa cerēto mieru un pat bija rīdziniekiem nelabvēlīgs, viņi nākamajā gadā uzsāka aktīvu militāru ofensīvu: ieņēma un izpostīja Daugavgrīvu, ieņēma Doles pili un pat uz kādu laiku aplenca Cēsu pili, kurā uzturējās Ordeņa mestrs.⁹

Lai arī intrigu un Vācu ordeņa virsmestra iejaukšanās rezultātā rīdzinieku spēki tika vājināti, tomēr tie spēja sakoncentrēt visu savu potenciālu un 1484. gada 22. marta kaujā pie Daugavgrīvas sakāva Ordeni, saņemot gūstā vairākus komturus un vairākus atstājot kritušus kaujas laukā. Un tikai smagie pašu zaudējumi neļāva rīdziniekiem vajāt sakautos Ordeņa brāļus, jo tad, Hēlvega hronikas vārdiem runājot: “Ar ordeni būtu beigas uz visiem laikiem.”¹⁰

Neiedziļinoties tālākās abu galveno konkurentu savstarpējās militārās cīņās un diplomātiskajās spēlēs, nākamais svarīgākais notikums bija 1491. gada 30. martā noslēgtais Valmieras nolīgums, kas pavērsa situāciju par labu Ordenim, turklāt Rīgas pilsēta bija zaudējusi Rīgas arhibīskapa atbalstu, jo Ordenim bija izdevies šajā amatā iekārtot savu cilvēku — Mihaelu Hildebrandu (*Michael Hildebrandt*). Rīdziniekiem bija jāatjauno sava virskunga simbols — Rīgas pils. Šo darbu, par spīti neskaitāmiem Ordeņa mestra atgādinājumiem un draudiem,

viņi centās cik spēja sabotēt vai vismaz vilcināt, tomēr 1515. gadā pils beidzot bija pabeigta.¹¹ (Kā zināms, pēc diviem gadiem Rīgā ieradīsies Andreass Knopkens).

Dziļāk neiegrimstot trīsstūra Rīgas pilsēta — Livonijas ordenis — Rīgas arhibīskaps savstarpējās attiecībās, kas parasti bija nežēlīga un pat asiņaina cīņa, var izdarīt dažus secinājumus, kuri iezīmēs gan Reformācijas priekšvakara noskaņojumu, gan tās mērķus Livonijā.

Pirmkārt, gadsimtiem ilgusī cīņa starp Ordeni un Rīgas pilsētu bija ne tikai rīdzinieku mēģinājums atbrīvoties no sava feodālā senjora, bet arī cīņa par varu, un tas bija viens no mērķiem, kuru sev Reformācijā bija izvēlējušies Rīgas pilsēta, citiem vārdiem, rīdzinieki Reformāciju redzēja kā iespēju tikt galā ar mūžseno problēmu — Ordeni.

Otrkārt, Rīgas arhibīskapa pozīcija, respektīvi — tas, ka kopš kāda laika šis amats atradās Ordeņa kontrolē, padarīja to par bezjēdzīgu, jo rīdzinieki arvien biežāk nevarēja kā agrāk balstīties uz to cīņā ar Ordeni — tas tikai traucēja. Reformācija varēja atbrīvot rīdziniekus no šīs nevajadzīgās un liekās personas, no kuras nebija nekāda labuma, bet kas prasīja savu daļu no rīdzinieku grūti un sūri pelnītā.

Reformācijas uzvaras gadījumā rīdzinieki cerēja iegūt lielāku vai mazāku neatkarību un atbrīvoties no abiem feodālajiem senjoriem — Ordeņa un Rīgas arhibīskapa.

Pirmsreformu noskaņojums bija jūtams arī Livonijas laukos. 1522. gada jūnijā landtāgā tika noslēgta savienība starp Rīgu un pārējām Livonijas pilsētām un vasaļiem (aktualizēta 1524. gadā).¹² Te redzami vasaļu mērķi, kas rosināja viņus slēgt savienību ar pilsētniekiem. Kādas problēmas nomāca viņus, kas viņiem nepatika, kāpēc viņi cerēja pie iespējamām izmaiņām Livonijā kaut ko mainīt arī savā pašreizējā stāvoklī?

Kopš gadsimta sākuma Livonijā bija izveidojušies un attīstījušies labvēlīgi apstākļi muižniecības kārtas pastāvēšanai. Arvien

biežāk vasaļi vairs paši nedevās karā, turklāt karošanas intensitāte bija kritusies, līdz ar to viņi vairāk laika un uzmanības veltīja saimniekošanai savās dzīves vietās, rūpējās par ienākumu pieaugumu, iesaistījās saražotā tirdzniecībā rīdziniekiem, veidoja ģimenes. Pastāvošā kārtība nedeva viņiem nekādas garantijas, ka negaidītā brīdī senjors nevarētu viņiem atņemt mierīgo dzīvi, liekot pamest muižu un nodot to citam apsaimniekotājam. Tāpat vasaļus neapmierināja tas, ka viņiem nebija garantētas tiesības nodot saimniecību mantojumā bērniem. Reformācija varēja dāvēt viņiem šādas tiesības.

Arī Rīgas tirgotājiem, kuriem riskēt bija dabiskāk nekā pastorālajiem vasaļiem, atbrīvošanās no feodālajiem senjoriem varēja nest taustāmus ieguvumus.

Vēsturnieki min arī trešo apstākli, kas sekmēja Reformāciju Livonijā, proti — muižniecības parādus baznīcas institūcijām.¹³ Nenoliedzami, vēlme atbrīvoties no parādiem varēja būt motīvs, tomēr tas šajā motīvu ķēdē bija destruktīvais elements, kuru varētu likt vienā sarakstā ar Melhiora Hofmaņa (*Melchior Hoffman*) izprovocētajiem svētbilžu grautiņiem.

Pētot apstākļus, notikumus un procesus, kas sekmēja Livonijas pievienošanos Reformācijai, varētu koncentrēties uz nacionālo apziņu un meklēt latvisko elementu problēmas un interesi Reformācijā, tomēr, pēc autora domām, tā būtu diezgan nesekmīga nodarbe, jo zemniecībai iepriekš aprakstītās problēmas bija tālas un nezināmas. Kaut gan mūsu ziemeļu kaimiņi igauņi ilgu laiku cēla savu pašapziņu ar vienu zemnieku nemieru, tas tomēr bija izcēlies pavisam nereformatrisku un neluterisku iemeslu dēļ, kā to mūsdienās atzīst paši igauņi.

Reformācijas kontekstā var runāt par pilsētu, jo sevišķi Rīgas pamatiedzīvotāju faktoru, tomēr šķiet, ka tas vairāk parādās kā Reformācijas sekas, proti, Rīgas amatniecības nacionālā noslāņošanās jeb norobežošanās,¹⁴ kā dēļ radās tipiski vāciski un tipiski latviski amati. To lielā mērā ietekmēja

ģeniālā Reformācijas ideja par baznīcu nacionālā, mātes valodā. Tas bija lielisks impulss latviešu literārās valodas attīstībai, kuras ceļā zināmi tādi verstu/ jūdžu rādītāji kā Georgs Mancelis, Ernsts Gliks, Kristiāns Dāvids Lencs, Gothards Frīdrihs Stenders, Augusts Bīlenšteins. Tajā pašā laikā tas, ka Rīgā jau 1525. gadā tiek ieviesta jaunā agenda, kas kā "*Kirchenordnung*" tika apstiprināta 1529. gadā,¹⁵ sekmēja divu dievkalpojumu līdzaspastāvēšanu — vācu un latviešu, tādējādi sākotnēji tieši ar baznīcas roku nošķirot iedzīvotāju grupas pēc valodas principa.

Šekspīriska ir jautājums par Reformācijas teoloģiskajiem aspektiem — cik liela, nozīmīga bija Livonijas iedzīvotāju neapmierinātība ar Romas katoļu baznīcu kā garīgu institūciju?

Vispirms jāatceras viens no Lutera sāpju bērniem — grēku atlaižu tirdzniecība. Vai Livonijā daudzus nodarbināja šī problēma? Vai Tecela tēls bija tas dusmu avots, kas daudziem, sekojot Luteram, lika arī Livonijā vērsties pret Romu? Šaubos, vai meklējumi te varētu būt sekmīgi, jo grūti ieraudzīt šim Tecela pasākumam veiksmīgu vidi — zemnieki, kurus pats Livonijas ordenis vēl nesen saukāja par jaunajiem jeb novīcēm, tātad, nedrošiem, nepārlicinātiem kristiešiem, maz satraucās par tādām lietām kā grēks un tā dzēšana. Līdz ar to bija maza jēga doties tik tālu uz Baltiju, lai ienākumu-izdevumu listē ierakstītu negatīvus jeb sarkanus skaitļus. Grēku atlaižu tirdzniecība varētu būt aktuāla baznīcas cilvēkiem, un arī tad tikai tādiem kā Lutera, respektīvi, teoloģijā skolotiem, Svētos Rakstus labi zinošiem, ko reti kad varēja teikt par t.s. praktizējošiem garīdzniekiem.

Tāpat jāņem vērā, ka Vācijā Reformācija, vismaz tās teoloģiskā puse, sākās universitātēs. Lutera lasīja lekcijas teoloģijā universitātē un tieši caur šo savu darbību nonāca pie šaubām. Reformācija kopumā bija akadēmisko intelektuāļu produkts, kamēr Livonijā tādām scenārijiem nebija nepieciešamo nosacījumu — vienīgā nopietnā mācību iestāde bija

Doma skola, turklāt tā atradās tiešā Rīgas Arhibīskapa pārraudzībā.

Rietumeiropas kontekstā ir arī izskanējuši pārmetumi, ka pilsētas bija tās neapmierinātās ar citu baznīcas radīto problēmu, proti, t.s. viktualijām. Katoļu baznīcās esošie neskaitāmie altāri, kuru daudzums turklāt turpināja pieaugt, sekmejuši veselās dīkdieņu armijas rašanos pilsētās, kuri tikai to vien dara kā apkopj un uztur kārtībā šos neskaitāmos altārus visdažādākajām brālībām, apvienībām, gildēm un cunftēm, tajā pašā laikā nenesot pilsētai nekādu labumu, neko neražojot, nebūvējot, bet prasot sev algu un iztiku. Rietumeiropā lielajās pilsētās dažādievnamā šādu altāru bija pussimts un pat vairāk, Ķelnes slavenajā Domā ap 60, un uz katru strādāja 3, 4 un pat vairāk mūku, kuriem par šo godpilno darbu bija jāmaksā. Livonijā bijaniecīgs skaits tādu vēraņemamu pilsētu, turklāt arī tās ne tik lielas — Rīga, Rēvele, Tērbata. Rīgā Sv. Pētera baznīcā esot bijis apmēram 20 altāru,¹⁶ kas varētu prasīt kādas 60–80 liekas mutēs pilsētā. Līdz ar to arī šajā aspektā īsti nevaram ieraudzīt neapmierinātībai kādu nopietnu pamatu.

Reinhard Vitrams (*Reinhard Wittram*) "*Baltische Kirchengeschichte*" nodaļā par Reformāciju runā par iekšējām problēmām Livonijas baznīcā un piesauc baznīcas iekšienē izplatīto simonisko mantkārību, garīgo pienākumu atstāšanu novārtā, tieksmi uz labklājību un izšķērdību, konkubināta piecēšanu gan pie priesteriem, gan ordeņa brāļiem.¹⁷ 1513. gada Valmieras landtāgā arhibīskaps Jaspers Linde (vācu: *Jasper Linde*, latīņu: *Gaspar Lindius, Casparus Linde*) bija spiests atzīt, ka nespējot aizliegt klēram piekopt konkubinātu, ja nevēloties, lai lielāks skaits priesteru pamet savu amatu.¹⁸ Vitrams mēģina arī pārliecināt, ka Livonijā Reformācijas priekšvakārā bija vērojamas atsevišķas reformatoriskas vai drīzāk pirmsreformatoriskas darbības (un šo domu varēja pārņemt vēsturnieks Leonīds Arbužovs), pieminot Sāmsalas–Vīkas bīskapa Johana Orgas (*Johannes III Orgas*

(*Orgies*), 1492–1515) 1505. gadā pieņemtos stingros priekšrakstus saviem garīdzniekiem, kā arī jau pieminētā Jaspersa Lindes 1516. un 1520. gadā aicinājumu visām kārtām aktīvāk iestāties par baznīcas stāvokļa uzlabošanu. Orgasa pēctecis ieviesa vizitācijas, lai tādejādi cīnītos pret trūkumiem.¹⁹ Bet vai patiešām tas liecina par nopietnu krīzi baznīcā? Drīzāk tie ir tikai kosmētiski pielabojumi, lai kaut kā slēptu, koriģētu kādas pārāk skandalozas neēdžības, bet nekādā gadījumā tā nav mērķtiecīga, plānveidīga, pārdomāta rīcība baznīcas iekšējā attīrīšanā.

Nobeigumā daži vārdi par starptautisko aspektu. Arī tas 15.–16. gadsimta mijā bija samilzis ne par labu Livonijai un nesolīja mierīgu nākotni. Bija divi reāli ārējie apdraudējumi. Pirmais bija ilgstoši veidojusies, tagad jau rīcības spējīga un ar lielu garantiju par veiksmi, arvien ciešākās attiecībās izejošā Polijas un Lietuvas savienība. Otrs — Maskavas valsts, kura pakāpeniski sakārtoja savu austrumu un dienvidu robežu un arvien biežāk sāka mest kārus skatus Baltijas virzienā. Kā poļiem–lietuviešiem, tā arī Krievzemei Livonija, pateicoties savam izdevīgajam ģeogrāfiskajam stāvoklim, bija kārs kumoss. Arī Baltijas jūras otrā pusē mītošie zviedri modri sekoja notikumiem — un Livonijas karš lieliski pierāda, ka arī viņi bija gatavi iesaistīties spēku samēru pārdalē Baltijas jūras reģionā. Tas viss nenāca par labu Livonijai, jo tās aizsardzības spēja tieši Reformācijas priekšvakārā sāka neglābjami slīdēt lejup.

Veiktā analīze pārliecina, ka Reformācija Livonijā bija galvenokārt pilsētu interesēs. Tas atbilst mūsdienās valdošajai koncepcijai par Reformācijas būtību. Vienlaicīgi redzams, ka Livonijā necīga nozīme bija reliģiskiem, teoloģiskiem aspektiem (pēc autora domām, tiem vispār nebija nozīmes), par ko liecina dīvainā melngalvju un dažu latviešu amatbrāļu uzvedība svētbilžu grautiņos Rīgā 1524. gadā. Līdz ar to kā reāls iemesls un mērķis paliek pilsētu, vispirms jau Rīgas, vēlme mainīt esošo situāciju un iegūt lielāku,

veiksmes gadījumā pat ļoti lielu varu un brīvību. Un tāpēc, pēc autora domām, Livonijas Reformāciju var saukt par pilsētnieku projektu, kas šķita simpātisks arī vasaļiem, muižniecībai, kura arī saprata, ka veiksmes gadījumā — esot pareizajā pusē, var būt ieguvēji.

Avoti un piezīmes

- ¹ Schmidt Ch. *Auf Felsen gesät. Die Reformation in Polen und Livland*. Göttingen: Wandenhoek & Ruprecht, 2000, 342 S.
- ² *Die Baltischen Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung*. Hg. Matthias Asche, Werner Buchholz, Anton Schindling. Teile 1–4. Münster: Aschendorff, 2009–2012.
- ³ *Reformation in Nordosteuropa*. Hrsg. Sebastian Rimestad. Lüneburg: Institut für Kultur und Geschichte der Deutschen in Nordosteuropa e.V. (IKGN), Nordost-Institut, 2016, 240 S.

- ⁴ *Feodālā Rīga*. Atb. red. Teodors Zeids. Rīga: Zinātne, 1978, 117. lpp.
- ⁵ *Feodālā Rīga*, op. cit., 116.–117.lpp.
- ⁶ *Feodālā Rīga*, op. cit., 110. lpp. u.t.
- ⁷ *Feodālā Rīga*, op. cit., 104. lpp.
- ⁸ *Feodālā Rīga*, loc. cit.
- ⁹ *Feodālā Rīga*, op. cit., 105. lpp. u.t.
- ¹⁰ *Feodālā Rīga*, op. cit., 107. lpp.
- ¹¹ *Feodālā Rīga*, op. cit., 109. lpp.
- ¹² *Feodālā Rīga*, op. cit., 120. lpp.
- ¹³ *Feodālā Rīga*, op. cit., 117. lpp.
- ¹⁴ *Feodālā Rīga*, loc. cit.
- ¹⁵ *Feodālā Rīga*, op. cit., 126. lpp.
- ¹⁶ Ķiploks E. *Miļš mums mūsu Dieva nams*. Mineapole: LELBAS apgāds, 1981, 28. lpp.
- ¹⁷ Wittram R. Die Reformation in Livland. In: *Baltische Kircengesichte*. Hg. Reinhard Wittram. Göttingen: Wandenhoek & Ruprecht, 1956, S. 35.
- ¹⁸ Wittram, loc. cit.
- ¹⁹ Wittram, op. cit., S. 35.–36.

Par autoru

Dr. hist. Gvido Straube ir Latvijas Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes profesors Pētnieciskās intereses: Latvijas jauno laiku vēsture, Latvijas baznīcas vēsture, zemnieku un muižnieku attiecības, apgaismības vēsture.

About the Author

Dr. hist. Gvido Straube is a professor of the University of Latvia, Faculty of History and Philology. Research interests: contemporary history, history of the Church in Latvia, relations between peasants and landlords, history of Enlightenment.

LIVONIA ON THE EVE OF REFORMATION, RELATIONS BETWEEN THE SPIRITUAL AND THE SECULAR, GOALS AND MOODS

Gvido Straube

gvido.straube@lu.lv

Summary

Key words: *History of Latvia, Reformation, Livonia, Riga*

Reformation in Livonia was one of those events that took place simultaneously with Reformation in German lands. It is often highlighted that Riga and Livonia were among the first ones that joined Martin Luther's movement, and Riga pulled ahead of the cities of Germany. The question remains: how identic were the reasons for Reformation in Livonia and in West Europe.

The goal of this article is to analyse the situation in Livonia on the eve of Reformation and to ascertain the circumstances, processes and events that could facilitate joining of this region to Reformation movement.

There are many factors that supported the idea of Reformation in Livonia.

Inside Livonia, on the eve of Reformation, there was a clearly highlighted conflict between confederation's biggest cities (Riga, Rēvele, Tērbata) and their feudal seniors — the Order of Livonia, Archbishop of Riga and other bishops. Riga was established as one of the biggest trading centres in South-East part of Baltic Sea, with the turnover of huge financial resources, while double seniors — the Order and Archbishop gladly profited from it, but themselves did not contribute to Riga's development.

The authorities of Livonian confederation and the property structure facilitated the situation that the land belonged to both feudal seniors, which in the second half of 15th century started to impede manor economy and development.

The foreign policy situation near Livonia's frontier zone had changed — its neighbours had become stronger and Livonia's main military force — the Order was not so dangerous to them anymore. Moreover, these powerful neighbours — Lithuania in union with Poland, as well as Russia and Sweden — strived to acquire the dominant role in the region, while Livonia became weaker. It became a desirable target for implementation of political ambitions of its neighbours. Hence, the situation became more unsafe inside the confederation and Reformation could be successfully implemented.

One of the main conclusions is the following: Livonia's Reformation was an attempt of the cities, especially Riga, to change the division of power in favour of themselves, and to disengage from both the sovereigns — the Order of Livonia and Archbishop of Riga.

It was essential for new manors to acquire freedom and land, which was disturbed by the previously mentioned institutions of the Catholic Church, which owned most of the land in the region and held them as their vassals, in political and financial dependence.

LIVLAND AM VORABEND DER REFORMATION, DIE GEISTIGE UND WELTLICHE BEZIEHUNGEN, ZIELE UND STIMMUNGEN

Gvido Straube

gvido.straube@lu.lv

Zusammenfassung

Schlüsselwörter: *Geschichte Lettlands, Reformation, Livonia, Riga*

Die Reformation in Livonien gehört zu den Ereignissen an der Ostseeküste, die zeitgleich in deutschen Ländern abgelaufen sind. Oft wird sogar betont, dass Riga und Livonien sich als erste den Ideen Martin Luthers angeschlossen und diese umgesetzt haben, und Riga darin sogar vielen deutschen Städten voraus war. Hier gilt es zu klären, inwieweit die Ursachen für die livonische und die westeuropäischen Reformation identisch waren? Die Aufgabe dieses Artikels ist, die Situation in Livonien am Vorabend der Reformation zu analysieren und die Umstände zu beschreiben, welche das Anschließen dieser Region an die Reformation begünstigten.

Als reformationsunterstützend kann man einige Faktoren benennen.

Am Vorabend der Reformation bestand innerhalb Livoniens ein deutlicher Konflikt zwischen den größten Konföderationsstädten (Riga, Reval, Dorpat) und ihren feudalen Dienstherren — dem Livonischen Orden, dem Rigaer Erzbistum und anderen Bischöfen. Riga hatte sich zu einem der größten Handelszentren der südöstlichen Ostsee entwickelt und setzte riesige Finanzressourcen um. Gleichzeitig profitierten sowohl der Orden als auch der Erzbischof von diesem Reichtum, die aber ihrerseits selbst keinen Beitrag dazu leisteten.

Die Macht- und Eigentumsstruktur der Livonischen Konföderation hatte eine Entwicklung zur Folge, dass das gesamte Bodeneigentum den beiden genannten feudalen Herren gehörte. Dadurch wurde in der 2. Hälfte des XV Jahrhunderts die Entstehung und Entwicklung einer Wirtschaft von Landgütern verhindert.

Außenpolitisch änderte sich die Situation an der Livonischen Grenze folgendermaßen: Seine Nachbarn waren stärker geworden, und der Orden als militärische Hauptkraft Livoniens, war ihnen nicht mehr so gefährlich. Gleichzeitig strebten die benachbarten Mächte — Litauen im Bund mit Polen, Rußland und Schweden — nach der dominierenden Rolle in der Region. Das sich allmählich abschwächende Livonien wurde ihnen zu einem begehrten Ziel in der Verwirklichung ihrer politischen Ambitionen. Das hatte die Situation im Inneren der Konföderation noch unsicherer gemacht und dadurch den erfolgreichen Verlauf der Reformation begünstigt.

Eine der Hauptschlußfolgerungen ist — die Reformation in Livonien war vor allem ein Versuch der Städte, und hier insbesondere Rigas, die Verteilung der Macht zu eigenen Gunsten zu verändern und sich von den beiden Souveränen, dem Livonischen Orden und dem Rigaer Erzbischof zu befreien.

Ebenso lukrativ war es für den jungen Adel, das Land und Freiheiten zu bekommen, was durch die schon erwähnten Institutionen der katholischen Kirche, denen praktisch der ganze Boden der Region gehörte, bis dahin verhindert worden war. Sie betrachteten die Adeligen als ihre Vasallen und hielten sie in politischer und finanzieller Abhängigkeit.